

Analyzing the Emergence of Artificial Intelligence and Its Effects on Society and Religion

Mohadeseh Ghavamipour Sersheh*

Amirreza Mahmoudi**

Abstract

The advances of artificial intelligence have led to widespread developments in the social and religious dimensions of societies. This article examines the potential and actual effects of artificial intelligence on social structures and religious values. Given the unique features of artificial intelligence, such as the ability to learn and adaptability, this technology is rapidly integrating with different aspects of everyday life and has raised concerns and challenges in ethical and spiritual areas. In the first part of the article, the analysis of social challenges associated with artificial intelligence, including its impact on human identity and social relations. Then, the consequences of artificial intelligence for religious values and ethics, such as rethinking traditional concepts such as authority and will, are examined. Also, the necessity of reviewing the role of religion in a society where artificial intelligence is gradually changing is referred to. The article concludes that despite the numerous benefits of artificial intelligence, the need for ethical supervision and strategies to guide this technology is felt to preserve social and religious values.

Keywords: Artificial Intelligence, Society, Religion, Ethical Values, Human Identity.

* Ph.D. Candidate of Criminal Law and Criminology, Department of Law, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran (Corresponding Author), mohadesehghavamipour@gmail.com

** Assistant Professor, Department of Law, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran, Amirreza.mahmoudi@gmail.com

Date received: 28/03/2024, Date of acceptance: 18/07/2024

Introduction

The advancement of artificial intelligence (AI) technologies in recent decades has revolutionized the way we live, think, and communicate, and is increasingly shaping the future of human societies. With its ability to learn and make independent decisions, AI is distinct from past technologies and has penetrated various areas of human life, including industry, education, social services, and more recently, religion and ethics. The potential and actual effects of AI on social structures and religious values are such that they can challenge some of the traditional anthropological concepts, such as identity, ethics, and spirituality. This issue has become doubly important due to the profound impact of technology on the personal and social dimensions of people's lives. From a sociological perspective, AI has brought about fundamental changes in social relations by entering complex human domains, such as interpersonal interactions and social roles. These changes can pave the way for the creation of new orders and conflicts among humans. The entry of AI into the public and private spheres has not only caused changes in social relations and cultural norms, but also raised new questions about the role of technology in strengthening or weakening human and social values (Gray, 2004). Also, in the field of religion and ethics, advances in AI have created new philosophical and spiritual challenges. With the spread of AI and its ability to interact and influence human behavior and decision-making, there is a need to review and adapt religious and ethical teachings to these emerging technologies.

Material and Methods

This article attempts to answer some of the most important questions about the challenges and opportunities ahead, while analyzing the effects of AI on religion and society, by examining the positive and negative consequences of this technology. From this perspective, the present article attempts to analyze and explain these multiple dimensions, to provide solutions for maintaining social cohesion and spiritual identity of humans in the face of new technologies, and to help expand awareness about the challenges and opportunities of artificial intelligence in human societies. All these developments make it inevitable to examine this major change in academic platforms and in the field of social sciences and pathology about it. This article will examine how artificial intelligence technologies, which are claimed to fundamentally change the history and course of humanity, will affect society and religion, and will try to provide predictions about whether what artificial intelligence brings will lead societies towards the ideals predicted by religions.

Discussion and Result

The present study examines the profound effects of artificial intelligence on social structures and religious values. The findings of this paper show that artificial intelligence technology, with its unique features such as machine learning, large-scale data processing, and independent decision-making capabilities, has been able to play a fundamental role in social changes and religious challenges. By entering various aspects of life, social interactions, and religious concepts, this technology has created an unprecedented opportunity to improve the quality of life and social welfare, but at the same time it has also raised serious concerns about moral and spiritual threats. From a social perspective, artificial intelligence has caused significant changes in communication patterns, social roles, and even classification patterns in society. Artificial intelligence technologies, due to their high processing capabilities, are widely used in areas such as psychological counseling, social services, and human resource management, and are gradually replacing traditional human roles. These changes bring with them new employment concerns, reduced human interaction, and increased isolation. Class distinctions may also be reinforced by limited access to AI technologies, as low-income communities and developing countries do not reap the full benefits of the technology, while the wealthy have greater access to smart facilities. This will not only exacerbate economic inequality, but also deepen social divides.

Conclusion

This article emphasizes that in order to reap the benefits of AI and minimize its negative consequences; there is a need to develop rigorous ethical frameworks and cooperation between religious, cultural, and scientific institutions. By working together, these institutions can develop policies that promote the responsible use of AI and enable sustainable growth of society while preserving social and religious values. This cooperation and attention to religious and social values are important not only for preventing potential problems, but also for strengthening the role of religion in social life and maintaining the spiritual integrity of individuals.

Bibliography

- Aghaei, Kulthum, Mohammad Mahdi Kariminia, and Mojtab Ansari Moghadam (1400), "Criticism of Jean-Jacques Rousseau's educational theory from the perspective of human education", *Journal of Contemporary Research in Science and Research*, vol. 3, no. 29, 91. [in Persian]
- Bauman, Zygmund (2017), *Sosyolojik Düşünmek*. Çeviren Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chip Online (2018), "Yapay Zekâ Kendi Özel Dilini Geliştirdi": <https://www.chip.com.tr/haber/yapay-zeka-kendi-ozel-dilinigelistirdi_70948.html>.

- Çolak, Ebru (2017), “Yapay Zeka Dost mu Düşman mı?”, *Derin Ekonomi*, vol. 28, 120-127.
- Eslami, Reza and Narges Ansari (2016), “The use of military robots in the battlefield in the light of humanitarian legal principles”, *International Legal Journal*, vol. 34, no. 56, 141-164. [in Persian]
- Fromm, Eric (1994), *Erdem ve Mutluluk*, Çeviren Ayda Yörükan, İstanbul: İşBankası Kültür Yayınları.
- Future of Life Institute (2018), “Benefits and Risks of Artificial Intelligence”: <<https://www.futureoflife.org/background/benefits-risks-of-artificial>>.
- Gencer, Bedri (2012), “Medeniyet Savaşında Teknoloji”, *Birey ve Toplum Cilt*, Sayı. 2, 4, 7-26.
- Geraci, Robert M. (2008), “Apocalyptic AI: Religion and the Promise of Artificial Intelligence”, *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 76, no.1, 138-166.
- Giddens, Antony (2008), *Sosyoloji. Yayına Hazırlayan*, Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı.
- Gray, John (2013), *Kara Ayin, Apokaliptik Din ve Ütopyanın Ölümü*, Çeviren, Bahar Tırnakçı, İstanbul: Y.K.Y.
- Harari, Noah (2018), *21. Yüzyıl için 21 Ders*, Çeviren Selin Sıral, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Haqjo, Abdul Hojat (1400), “Artificial intelligence, its application and capabilities in religious sciences and seminaries”, *Hoza*, vol. 38, no. 12-13, 140-153. [in Persian]
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1999), *Yeni İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yayınları.
- Keleş, Ahmet (2006), “Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri”, *İstem*, Yıl. 4, Sayı. 7, 37-54.
- Milliyet, Gazetesi (2018), “Tanrının yapay Zekâ olduğu Bir Din Ortaya Çıktı”: <<http://www.milliyet.com.tr/tanrının-yapay-zekaoldugu-yeni-bir-din-ortaya-cikti-mola-6297/>>.
- Milliyet Gazetesi (2017), “Yapay Zekâya Vatandaşlık”: <<http://www.milliyet.com.tr/yapay-zekaya-vatandaslik-dunya-2545120/>>.
- Mahfovi, Abbas (1377), “Man and thought about the resurrection”, *Pasdar Magazine*, vol. 205. [in Persian]
- Öztemel, Ercan (2018), “Industry, Ve Yapay Zeka”, *Bilim Teknik*, vol. 607, 78-85.
- Pirim, Harun (2006), “Yapay Zekâ”, *Journal of Yaşar University*, 81-93.
- Qavamipour Sarsheke, Mohaddeh and Amirreza Mahmoudi (1403), “Analyzing the challenges of implementing moral intelligence in artificial intelligence”, *Ethical Studies Quarterly*, vol. 6, no. 4, 23-48. [in Persian]
- Rajabi, Mohsen and Mohammad Sadiq Nasrollahi (1402), “Cultural implications of the development of artificial intelligence in social media in Iran”, *Iranian Cultural Research Quarterly*, vol. 16, no. 2, 125-195. [in Persian]
- Rousseau, J. J. (1989), *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, Çeviren Selahattin Eyü-boğlu, İstanbul: Meb Yay.
- Sermutlu, Emre (2018), “Derinliklerdeki Zeka ve Etik”, *Bilim Teknik Dergisi*, vol. 602, 60-64.
- United Nations Development Programme (2017), “Human Development Report 1999”: <http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/260/hdr_1999_en_nostats.pdf>.
- United Nations Development Programme (2017), “Human Development Report 2023”: <<http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>>.

209 Abstract

Way of the Future Church (2018), “What is this all about”: <<http://www.wayofthefuture.church/>>.

Wired (2018), “Inside the First Church of Artificial Intellegent”: <<https://www.wired.com/story/anthony-levandowski-artificialintelligence-religion/>>.

Yousefi, Yunus (1402), “Answers to the most important doubts about religion and artificial intelligence”, *Afaq Human Sciences*, 88-99. [in Persian]

تأثیرات هوش مصنوعی بر ساختارهای اجتماعی و ارزش‌های دینی

محدثه قوامی‌پور سرشکه*

امیررضا محمودی**

چکیده

پیشرفت‌های هوش مصنوعی تحولات گسترده‌ای را در ابعاد اجتماعی و دینی جوامع به‌هم‌راه داشته است. این مقاله به بررسی تأثیرات بالقوه و بالفعل هوش مصنوعی در ساختارهای اجتماعی و ارزش‌های دینی می‌پردازد. با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد هوش مصنوعی، نظیر توانایی یادگیری و تطبیق‌پذیری، این فناوری به سرعت در حال ادغام با جوانب مختلف زندگی روزمره است و نگرانی‌ها و چالش‌هایی را در حوزه‌های اخلاقی و معنوی برانگیخته است. در بخش‌های نخست مقاله، به تحلیل چالش‌های اجتماعی مرتبط با هوش مصنوعی از جمله تأثیر آن بر هویت انسانی و روابط اجتماعی پرداخته می‌شود. سپس، پی‌آمدهای هوش مصنوعی برای ارزش‌های دینی و اخلاقیات، نظیر بازاندیشی در مفاهیم سنتی از قبیل اختیار و اراده، بررسی می‌شود. همچنین، به ضرورت بازبینی نقش دین در جامعه‌ای که هوش مصنوعی به تدریج در حال تغییر آن است اشاره می‌شود. مقاله نتیجه‌گیری می‌کند که با وجود فواید متعدد هوش مصنوعی، نیاز به نظارت و راهبردهای اخلاقی برای هدایت این فناوری در جهت حفظ ارزش‌های اجتماعی و دینی احساس می‌شود.

کلیدواژه‌ها: هوش مصنوعی، جامعه، دین، ارزش‌های اخلاقی، هویت انسانی.

* دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران
(نویسنده مسئول)، mohadesehghavamipour@gmail.com

** استادیار گروه حقوق، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران، amirreza.mahmodi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۸

۱. مقدمه

پیشرفت فناوری‌های هوش مصنوعی (AI) در دهه‌های اخیر انقلابی در شیوه‌های زندگی، تفکر، و ارتباطات اجتماعی ایجاد کرده و به‌طور فزاینده‌ای در حال شکل‌دهی به آینده جوامع بشری است. هوش مصنوعی با قابلیت یادگیری و تصمیم‌گیری مستقل از فناوری‌های گذشته متمایز است و توانسته به حوزه‌های مختلفی از زندگی انسان‌ها از جمله صنعت، آموزش، خدمات اجتماعی، و اخیراً حوزه‌های دین و اخلاق نفوذ کند (Çolak 2017; Milliyet 2017). تأثیرات بالقوه و بالفعل هوش مصنوعی در ساختارهای اجتماعی و ارزش‌های دینی به‌گونه‌ای است که می‌تواند برخی از مفاهیم سنتی انسان‌شناسی نظیر هویت، اخلاق، و معنویت را به‌چالش بکشد. این موضوع به‌دلیل اثرگذاری عمیق فناوری بر ابعاد شخصی و اجتماعی زندگی افراد اهمیتی دوچندان پیدا کرده است.

از منظر جامعه‌شناختی، هوش مصنوعی با ورود به حیطه‌های پیچیده انسانی، هم‌چون تعاملات بین‌فردی و نقش‌های اجتماعی، موجب تغییراتی بنیادین در روابط اجتماعی شده است. این تغییرات می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد نظم‌ها و هم‌چنین تعارضات جدیدی در میان انسان‌ها شود. ورود هوش مصنوعی به حوزه‌های عمومی و خصوصی نه‌تنها باعث تغییر در روابط اجتماعی و هنجارهای فرهنگی شده، بلکه پرسش‌های جدیدی درباره نقش فناوری در تقویت یا تضعیف ارزش‌های انسانی و اجتماعی مطرح کرده است (Gray 2004). هم‌چنین، در حوزه دین و اخلاق، پیشرفت‌های هوش مصنوعی چالش‌های فلسفی و معنوی جدیدی را به‌وجود آورده است. با گسترش هوش مصنوعی و توانایی آن در تعامل و تأثیرگذاری بر رفتارها و تصمیم‌گیری‌های انسانی، نیاز به بازنگری و انطباق آموزه‌های دینی و اخلاقی با این فناوری‌های نوظهور احساس می‌شود (Geraci 2008).

این مقاله در تلاش است تا ضمن واکاوی تأثیرات هوش مصنوعی بر دین و جامعه، با بررسی پی‌آمدهای مثبت و منفی این فناوری، به پاسخ‌گویی به برخی از مهم‌ترین سؤالات درباره چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌رو بپردازد. از این منظر، مقاله حاضر تلاش می‌کند تا با تحلیل و تبیین این ابعاد چندگانه، راه‌کارهایی را برای حفظ انسجام اجتماعی و هویت معنوی انسان‌ها در مواجهه با فناوری‌های نوین ارائه دهد و به گسترش آگاهی درباره چالش‌ها و فرصت‌های هوش مصنوعی در جوامع بشری کمک کند.

همه این تحولات بررسی این تغییر عمده در پلتفرم‌های آکادمیک و در حوزه علوم اجتماعی و آسیب‌شناسی درمورد آن را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. این مقاله به بررسی نحوه اثرگذاری

فناوری‌های هوش مصنوعی، که ادعا می‌شود تاریخ و روند بشریت را به‌طور بنیادین تغییر دهد، بر جامعه و دین خواهد پرداخت و تلاش خواهد کرد تا پیش‌بینی‌هایی در این مورد ارائه دهد که آیا آنچه هوش مصنوعی به‌ارمغان می‌آورد جوامع را به‌سمت آرمان‌های پیش‌بینی‌شده توسط ادیان هدایت می‌کند یا خیر.

۲. مبانی فرابشری‌بودن دین

ارزیابی هوش مصنوعی به‌عنوان یک نتیجه از فناوری پیشرفته، بدون در نظر گرفتن میراث تاریخی جوامع غربی که فناوری پیشرفته در آن ظهور کرده است، درست نخواهد بود. نمی‌توان انکار کرد که این میراث تاریخی برپایه هارمونی ادیان یهودی و مسیحی بنا شده است. این هارمونی، با مسئله قرار دادن و مدل‌سازی آینده، یک پویایی اجتماعی ایجاد کرده است. سناریوهای آینده در فرهنگ یهودی-مسیحی با عنوان «آپوکالیپتسم» (apocalypticism) نام‌گذاری شده است. واژه «آپوکالیپتیک» (apocalyptic) از کلمه یونانی «آپوکالپسیس» (apocalypses) گرفته شده است. از نظر اصطلاحی، در تاریخ یهودیت، آپوکالیپتیک به ادبیاتی اشاره دارد که در آن به موضوعات مربوط به پایان جهان پرداخته می‌شود و روی‌دادهای آینده تا قیامت بیان می‌شود (Keleş, 2006: 37). به‌نظر نمی‌رسد که بتوان در بحث‌های آپوکالیپتیک از فلسفه تاریخ و تاریخ ادیان فاصله گرفت و موضوع را بدون مبنا قرار داد. در این زمینه، ایده‌های جان گری می‌تواند در درک موضوع روشن‌گر باشد. از نظر گری، در طول تاریخ، درک هدف‌مندی و نزدیک‌شدن به پایان جهان در سایر ادیان و درک‌های تاریخی وجود داشته است (Gray 2004: 24-25)، اما این درک در فرهنگ یهودی-مسیحی جنبه‌ای ویژه پیدا کرده است (ibid.). مسیحیت این باور را القا کرده است که تاریخ بشری یک فرایند هدف‌مند است. در یهودیت کهن پیش از مسیحیت اثری از اندیشه نزدیک‌شدن به پایان جهان دیده نمی‌شود. مسیحیان معتقد بودند که تاریخ به‌لحاظ هدف‌مند بودن هر دو معنای پایان را داراست. از نظر آن‌ها، تاریخ هدفی داشت و زمانی که این هدف محقق می‌شد جهان به‌پایان می‌رسید. می‌توان گفت که اندیشمندانی مانند مارکس و فوکویاما گفتمان «پایان تاریخ» را، که پایه‌های فکری آن‌ها را تشکیل می‌دهد، از این درک به‌ارث برده‌اند. آن‌ها تحت‌تأثیر این درک تاریخ را نه اجتناب‌ناپذیر، اما دارای یک هدف جهانی می‌بینند و در پایه همه این درک‌ها این اندیشه وجود دارد که تاریخ نه به‌عنوان علت، بلکه به‌عنوان غایت روی‌دادها درک می‌شود و این غایت نیز رهایی بشریت است. این اندیشه با مسیحیت وارد تفکر غربی شده و تا به امروز تفکر غربی را شکل داده است (Gray 2013: 16-17).

علاوه بر ارزیابی‌های گری، بازکردن یک پرانتز کوتاه در مورد باورها و اطلاعات مربوط به پایان جهان در اسلام نیز مفید خواهد بود. در اسلام، درک «زمان آخر» و این باور وجود دارد که پایان جهان بسیار نزدیک است. حتی پیامبر (ص) فرموده‌اند که این به اندازه فاصله بین انگشت اشاره و انگشت میانی نزدیک است. باین حال، در اسلام هم‌راه با احادیث به پیروان توصیه شده است که به جای درگیر شدن با این موضوع باید خود را برای زندگی آخرت (که پس از پایان دنیا خواهد آمد) آماده کنند (محموظی ۱۳۷۷: ۴). با این تأکید، اسلام از مسیحیت، که برای پیروانش در زمینه تاریخی یک هدف‌مندی القا می‌کند، جدا می‌شود. بنابراین، در باور اسلامی، زمان آخر به عنوان یک فرایندی که باید برای آن آماده شد مطرح می‌شود. این باور که در قرآن به عنوان یاری کردن به دین خدا معرفی شده است در گفتارها با عباراتی چون «مسئول راه بودن، نه پیروزی» و «وظیفه خود را انجام دادن و بقیه را به خدا واگذار کردن» بیان می‌شود (جوادی آملی ۱۳۶۷: ۱۴). از این منظر، در دین اسلام درکی از پایان جهان شبیه به آپوکالیپتسم در مسیحیت شکل نگرفته است. اسلام به عنوان دینی معرفی می‌شود که پایان جهان را حتمی می‌داند و به پیروانش در سطح فردی آمادگی را توصیه می‌کند. گفتمان‌های دینی که پایه‌های جست‌وجوی هوش مصنوعی را تشکیل می‌دهند بر آپوکالیپتسم مسیحی استوارند.

اگرچه در یهودیت پیش از مسیحیت گفتمان‌های آپوکالیپتیکی دیده نمی‌شود، اما با ظهور مسیحیت این گونه تعاملات آغاز شد. باین حال، می‌توانیم بگوییم که رگ اصلی گفتمان‌های آپوکالیپتیک از مسیحیت نشئت می‌گیرد. در آپوکالیپتسم یهودی - مسیحی سه ویژگی اساسی وجود دارد: ۱. بیگانگی با این جهان؛ ۲. آرزوی برپایی بهشت جهان جدید؛ ۳. تبدیل انسان برای زندگی در بدن‌های پاکیزه‌شده.

در حوزه علمی نیز می‌توانیم بگوییم که سنتی طولانی از طراحی عروسک‌های خدمت‌کار در قرن هفدهم و اتومات‌های اروپایی در قرن هجدهم وجود داشته است (Gray 2004: 20). هانس موراوک، اسطوره زنده هوش مصنوعی، در ادامه این سنت هنگام طراحی اولین خودروی کنترل خودکار این کار را انجام داد. موراوک و سایر حامیان هوش مصنوعی، که این کار را انجام می‌دهند، پیش‌گامان یک جنبش علمی هستند که هرگز از سنت‌های آپوکالیپتیک فرهنگ غربی دور نبوده‌اند. سنت‌های آخرالزمانی یهودیت و مسیحیت برخی از ویژگی‌های اساسی را با آنچه در کتاب‌های علمی قرن بیستم درباره رباتیک و هوش مصنوعی دیده می‌شود به اشتراک می‌گذارند. یهودیان و مسیحیان هنگامی که با بیگانگی مواجه می‌شدند با اشتیاق منتظر مداخله خدا در تاریخ بوده‌اند (ibid.: 26).

در پایان تاریخ، خدا با بدن‌های جدید جهانی نو خواهد آفرید و بشریت را زنده خواهد کرد، اما حامیان آپوکالیپتیک هوش مصنوعی، برای تضمین فرارسیدن پادشاهی آینده، به قدرت الهی اعتماد نمی‌کنند، بلکه برای تضمین جهانی جدید به تکامل روی می‌آورند. بنابراین، این‌ها معتقدند حتی بدون خدا تکامل پادشاهی آینده را تضمین خواهد کرد (Geraci 2008: 138). هوش مصنوعی آپوکالیپتیک آینده‌ای مکانیکی را ارائه می‌کند که در آن انسان هوشمندی خود را به ماشین‌ها انتقال می‌دهد و بهشت واقعیت مجازی با بدن‌های کامل مجازی عرضه می‌شود (ibid.: 159). از نظر مطالعات دینی، این پدیده بسیار کم مورد توجه قرار گرفته است.

می‌توانیم بگوییم که علم و دین دو تلاش جداگانه برای درک جهان موجود هستند. این تعاریف علمی و دینی کاربردی هستند برای نام‌گذاری درکی که از عصری به عصر دیگر و از فردی به فرد دیگر متفاوت است. در متون آپوکالیپتیک قدیمی، خدا پیروزی نیکان بر نیروهای شیطان را تضمین می‌کند. این روایت به انسان امید و شجاعت می‌بخشد، اما در هوش مصنوعی پیشرفت پیروزی هوش رایانه‌ای بر نیروهای ناکافی جهل را تضمین می‌کند. خدا در تکامل علمی تضمین‌های متعالی برای آینده ارائه می‌دهد، اما وضعیت اخلاقی تاریخی و زمینه‌ای روی داده‌ها اهداف تاریخی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (ibid.: 160). از این زوایا، می‌توان ادعا کرد که انگیزه‌های دینی در پشت اندیشه توسعه هوش مصنوعی وجود دارد یا می‌توان ادعا کرد که ارتباط مستقیمی با تجربیات و سوابق دینی بشر دارد، اما به نظر می‌رسد در حال حاضر نامشخص است که آیا نتایج هوش مصنوعی با دین سازگار خواهد بود یا خوش‌بختی‌ای را که دین پیش‌بینی می‌کند به‌ارمغان خواهد آورد یا خیر.

۳. فناوری‌های نوین و هوش مصنوعی

درک فرایند توسعه فناوری و انتقادات وارد بر آن به درک انتقادات و اعتراضات احتمالی علیه هوش مصنوعی و افق‌های قابل دست‌رسی با هوش مصنوعی کمک خواهد کرد. می‌توان گفت که اعتراضات به تغییرات ایجادشده توسط فناوری در زندگی انسان تا روسو قابل ردیابی است. در اثر او با عنوان سخن‌رانی درباره علوم و هنرها، که در سال ۱۷۵۰ نوشته شد، انتقادات مهمی به پیشرفت‌های علمی و فنی مطرح شده صورت گرفته است. (آقایی و دیگران ۱۴۰۰: ۸۵).

اعتراضات او به فناوری در حال توسعه و درک انسانی که برای توسعه فناوری شرطی شده بود قابل مشاهده است. روسو می‌گوید که در آن زمان او دید که آنچه به اختصار تمدن نامیده می‌شد، جست‌وجوی فناوری، هیچ کمکی به جست‌وجوی حقیقت بشریت نکرده است. این جملات به‌خوبی خلاصه می‌کند که او در تمایز بین فناوری و انسانیت چه مشاهده‌ای داشته است:

علوم و هنرها نه تنها در زمان پیشرفت به سمت کمال نفوس ما را فاسد کردند، بلکه علوم و هنرها خود مدیون رذالت‌های ما هستند، درحالی که سیاست‌مداران جهان باستان همواره از معنویت و فضیلت سخن می‌گفتند، سیاست‌مداران ما تنها از تجارت و پول صحبت می‌کنند (Rousseau 1989: 27).

پس از روسو، توماس کارلایل با مفهوم‌سازی‌های خود در نزدیک‌شدن به موضوع در دوره خود یک فرهنگ‌گستانی تشخیص‌دهنده در انتقاد از فناوری بوده است. مشاهدات او در مقاله‌ای در سال ۱۸۲۹ بسیار قابل توجه است که در آن ایده جامعه مکانیکی ناشی از مکانیزه‌شدن و ماشینی‌شدن را بیان می‌کند که در نهایت به آنچه او «فناوری خودمختار» می‌نامد می‌انجامد و او اظهار می‌دارد که این امر بشریت را به عقلانیت و ابزارگرایی محکوم خواهد کرد، به گونه‌ای که ابزارها تعیین‌کننده اهداف خواهند شد. هم‌چنین، در این مقاله می‌گوید که اگر برای عصری که در آن زندگی می‌کنند نامی انتخاب کنند، باید آن را «عصر ماشین» و نه «عصر فضیلت یا حکمت» بنامند. گاوآهن، که نماد دوره قبل بود، به نیرو و کنترل انسان وابسته است و این را نمایندگی می‌کند، اما ماشین، به‌ویژه ماشین بخار در آن دوره، به فناوری خودمختار اشاره دارد. از این منظر، او ماشین را به‌عنوان یک نماد یا استعاره در نظر گرفته است. براساس این استعاره، دیگر ماشینی‌شدن نه تنها شیوه‌های عمل و رفتار ما را تعیین می‌کند، بلکه کنترل کامل احساسات، تفکرات، و دیدگاه‌های ما را نیز در اختیار می‌گیرد، به‌طوری که انسان‌ها از نظر قلب و ذهن در یک وضعیت ماشینی قرار می‌گیرند (Gencer 2012: 10).

حدود دو قرن پس از کارلایل، این اظهارات به‌گوش می‌رسد که ما در آستانه یک مرحله جدید قرار داریم (Pirim 2006: 82). می‌توان تصور کرد که این آستانه به‌منزله به‌روزرسانی درک و عصر فناوری است، مانند یک بازی یا برنامه کامپیوتری که به‌روز می‌شود، اما باید ببینیم که این به‌روزرسانی می‌تواند عادات، ادراکات، رفتارها، و حتی زندگی ما را از نو بازآفرینی کند.

هنگامی که به انتقادات از فناوری بازمی‌گردیم، می‌توان گفت که به‌دلیل ارتباط فناوری با پروتستانیسم در زمینه انگیزه‌های پدیدآورنده آن، به‌طور مکرر مورد انتقاد متفکران کاتولیک و مسلمان قرار گرفته است، اما به‌نظر می‌رسد که این انتقادات با شکل امروزی خود دیگر از گفتمان «دیگری» فراتر رفته و از گفتمان «فناوری در برابر کاتولیسیسم، اسلام» خارج شده و به نقطه اشتراک «فناوری در برابر انسان» رسیده است (Gencer 2012: 7-26). اگر در نظر بگیریم که امروزه فناوری تحت عنوان هوش مصنوعی موربررسی قرار می‌گیرد، می‌توانیم نتیجه بگیریم که دوگانه «هوش مصنوعی در برابر انسان» موضوع اصلی بسیاری از رشته‌ها خواهد بود و حتی باید باشد، زیرا آنچه در این‌جا مورد بحث است به‌نظر می‌رسد سرنوشت بشریت باشد.

در این جا، به بررسی جامعه‌ای می‌پردازیم که پیش‌بینی می‌کنیم هوش مصنوعی در آن وجود خواهد داشت. پیش‌از آن، بهتر است به بحث‌های جاری درباره این که آیا هوش مصنوعی برای بشریت مفید است یا مضر نگاهی بیندازیم. اخیراً بحثی میان صاحبان و مدیران اجرایی دو شرکت فناوری بزرگ درباره احتمال این که هوش مصنوعی پایان بشریت را رقم خواهد زد یا خیر مطرح شد. در این بحث، ایلان ماسک، بنیان‌گذار و مدیرعامل تسلا و اسپیس ایکس، بر لزوم وضع قوانینی برای کنترل هوش مصنوعی در محدوده‌ای خاص تأکید کرد و اعلام کرد که عدم انجام این کار خطر بزرگی برای آینده تمدن بشری خواهد داشت. به نظر می‌رسید ماسک در این عقیده تنها نبود. فیزیک‌دان مشهور، استفان هاوکینگ، نیز با این گفته در کنار ماسک قرار گرفت: «هوش مصنوعی می‌تواند به خودارتقای ادامه دهد و حتی خود را بازسازی کند. انسان‌ها که با تکامل بیولوژیکی بسیار کند محدود شده‌اند قادر به رقابت با چنین قدرتی نیستند». در طرف مقابل، مارک زاکربرگ، بنیان‌گذار و مدیرعامل فیس‌بوک، معتقد بود که هوش مصنوعی برای بشریت مفید خواهد بود. او ادعا می‌کند: «من در مورد هوش مصنوعی خوش‌بین هستم. کسانی را که سناریوهای تاریک را ابداع می‌کنند درک نمی‌کنم» (Çolak 2017: 122).

با نگاهی به تحولات نگران‌کننده در زمینه هوش مصنوعی با مواردی جالب مواجه می‌شویم: ربات‌های مسلح به مسلسل خودکار مرز کره جنوبی و کره شمالی را به‌تنهایی گشت می‌زنند. این ربات‌ها اگر کسی را در نزدیکی مرز ببینند، می‌توانند ظرف ۳۰ ثانیه شلیک کنند (اسلامی و انصاری ۱۳۹۶: ۱۴۴). نگرانی وجود دارد که این ربات‌ها ساخته شرکت بوستون دینامیکس روزی به سربازان خودی شلیک کنند. شخصیت هوش مصنوعی تای (چت بات)، تولید شرکت مایکروسافت، برای ارسال توییت و پاسخ‌گویی به انسان‌ها برنامه‌ریزی شده بود، اما به‌مرور زمان به طرفدار هیتلر و عاشق نسل‌کشی تبدیل شد و ناچار به تعطیلی کشیده شد (Chip Online 2018). در آزمایشی به نام دیپ مایند، یک سیستم رایانه‌ای با الگوبرداری از مغز انسان طراحی شد که در بازی چیدن سیب با کاهش سیب‌ها سعی کرد با خاموش کردن رایانه دیگر سیب‌های بیش‌تری را جمع کند. یک برنامه هوش مصنوعی به نام لونا برای پاسخ به این سؤال که «دوست پسر من به من زد، چه کار کنم؟» برنامه‌ریزی نشده بود، اما توانایی ارائه پاسخ منطقی به این‌گونه سؤالات را به‌طور خودکار توسعه داد و درنهایت به این سؤال پاسخ داد: «اگر با کسی رابطه داری و به تو خشونت فیزیکی روا می‌دارد، باید او را ترک کنی» (Çolak 2017: 124). اخیراً اپلیکیشن فیس‌بوک برای اجازه‌دادن به برنامه‌هایش برای گفت‌وگو و یادگیری از یک‌دیگر محیطی ایجاد کرد. در ابتدا رایانه‌ها قرار بود با ارائه اطلاعات و داده‌ها با یک‌دیگر گفت‌وگو کنند که همین‌طور هم شد، اما پس از مدتی، رایانه‌ها شروع به توسعه زبانی

خصوصی بین خودشان کردند. آن‌ها کلماتی را که از نظر خودشان غیرضروری می‌دانستند حذف کردند و به‌گونه‌ای که انسان نمی‌توانست درک کند ارتباط برقرار کردند. در نتیجه، این برنامه متوقف شد (Chip Online 2018).

در کنار این تحولات جلب‌توجه‌کننده و نگران‌کننده برای انسان، لازم است به دیدگاه‌ها و افکار کسانی که معتقدند هوش مصنوعی و توسعه آن مزایای بزرگی برای بشریت به‌همراه خواهد داشت نیز نگاهی بیندازیم. براساس این دیدگاه، هوش مصنوعی منافع بی‌شماری را برای بشر به‌ارمغان خواهد آورد که حتی ممکن است محدودیتی نداشته باشد. به‌عنوان مثال، سیستم‌ها و اعضای مصنوعی را عرضه کند که با فناوری‌های کاشت به بدن انسان تزریق می‌شوند.

سیستم‌هایی توسعه خواهند یافت که در بسیاری از زمینه‌ها، از جمله سلامت انسان، مفید خواهند بود و به جامعه خدمت می‌کنند. لباس‌ها می‌توانند اطلاعات و هشدارهایی درمورد سلامتی و آسایش زندگی افراد پوشنده ارائه دهند. کارخانه‌ها و شهرها روزبه‌روز هوشمندتر خواهند شد. با کمک میلیون‌ها حس‌گر در ارتباط و تعامل با یک‌دیگر در سراسر شهرها، مردم به‌سمت یک زندگی بدون مشکل پیش خواهند رفت (Öztemel 2018: 84). خودروها و اشیای مختلف هوشمند می‌توانند درک انسان از استفاده از وسایل و خودرو را به‌طور بنیادین تغییر دهند. مردم صاحب خودرو نخواهند بود؛ خودروهایی که در خیابان‌ها برای خدمت به همه آماده هستند جلوی در خانه متقاضیان می‌آیند و خدمات ارائه می‌دهند. بنابراین، برخی از نیازهای مالکیت خودرو از بین می‌رود. به همین ترتیب، با امکان مدیریت وسایل نقلیه و حمل‌ونقل با هوش مصنوعی، خدمات حمل‌ونقل ایمن‌تر و منظم‌تری ارائه خواهد شد. کسانی که به عنصر تغییر اجتماعی ناشی از این نوآوری‌ها نگاه مثبتی دارند پیش‌بینی می‌کنند که بشر فلسفه اشتراک‌گذاری را خواهد پذیرفت. برخی پیش‌بینی می‌کنند که استفاده مشترک از خودروهای شخصی با همسایگان و دیگران درک به‌اشتراک گذاشتن ابزار و وسایل با دیگران را افزایش می‌دهد و به انسجام اجتماعی کمک می‌کند (ibid.).

اما استدلال‌های کسانی که از زاویه دیگری به این موضوع می‌نگرند در حدی قوی است که نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت. مشاهده شده است که خودروهای هوشمند در تلاش برای رسیدن به هدف برنامه‌ریزی‌شده خود سعی در ایجاد مانع برای هوش‌های مصنوعی دیگر دارند. به‌عنوان مثال، تلاش یک هواپیما برای رسیدن به مقصد در کوتاه‌ترین زمان و کوتاه‌ترین مسیر ممکن است باعث تغییر مسیر سایر وسایل هوایی شود که می‌تواند به تصادفات و فجایع هوایی منجر شود (Future of Life Institute 2018). علاوه‌براین، انجام کارها توسط ماشین‌های هوشمند مصنوعی مشکل بی‌کاری را نیز به‌همراه خواهد داشت. به‌عنوان مثال، تنها در آمریکا

۳/۵ میلیون راننده کامیون و کامیون در بخش حمل و نقل ممکن است بی کار شوند. هرچه هوش مصنوعی بیش تر انسان ها را از کار بی کار کند، ثروت و قدرت ممکن است در دست گروه بسیار محدودی از نخبگان متمرکز شود که برنامه های کنترل کننده دانش را نظارت می کنند. به اعتقاد یووال نوح هراری، با شروع انجام کارهای انسانی توسط هوش مصنوعی یک جامعه انسانی بی هدف و بی فایده ایجاد خواهد شد (Harari 2018: 35).

با وجود این که جامعه هوش مصنوعی حامل تغییرات سریع و انتقالی است، نمی توان آن را مستقل از پی آمدهای اجتماعی ناشی از فناوری در حال توسعه در نظر گرفت. از این منظر، لازم است به تغییراتی که ابزارهای فناورانه در جامعه ایجاد می کنند نگاهی بیندازیم. بزرگ ترین تأثیر در حوزه اجتماعی تغییر سبک زندگی انسان ها، روابط، انتظارات، و ادراکات آن ها توسط رسانه ها و ابزارهای ارتباطی مبتنی بر اینترنت است. این تغییرات جامعه را کاملاً دگرگون می کند، تاجایی که ارزش های به دست آمده بشر از این دگرگونی ها تأثیر می پذیرند و گاهی تاحدودی و گاهی کاملاً از بین می روند. به عنوان مثال، با ورود تلویزیون به زندگی اجتماعی، روابط همسایگی و خویشاوندی تحت تأثیر قرار گرفت و ملاقات های متقابل از بین رفت. به دلیل کم یاب بودن تلویزیون، حتی اگر بازدیدهای اجباری وجود داشت، هدف تماشای صفحه نمایش سفید بود، بنابراین کیفیت روابط کاهش یافت. بدین ترتیب، ارزش های اجتماعی مانند روابط همسایگی و خویشاوندی ارزش خود را از دست دادند. امروزه با گسترش اینترنت و اتصال تلفن های همراه به اینترنت وحدت خانوادگی از بین رفته است. اکنون حتی اعضای یک خانواده از طریق تلفن با یکدیگر ارتباط برقرار می کنند. از طرف دیگر، عادات و انتظارات افراد، به دلیل انسان بودن آن ها، در روابط اینترنتی آن ها نیز نمایان می شود، به این معنی که آن ها سعی می کنند خواسته ها و انتظارات ارضای فردی خود را از طریق اینترنت برآورده کنند (Çolak 2017: 125).

افرادی که نمی توانند چشم از تلفن و صفحه نمایش بردارند از یک طرف هدفشان تنها ماندن با صفحه نمایش هاست، اما از طرف دیگر با تلاش برای افزایش تعداد بازدید ویدئوهایی که در سایت های اشتراک ویدئو آپلود می کنند به دنبال افزایش دیده شدن خود هستند. این تلاش برای خودنمایی از طریق شبکه های اجتماعی و وبلاگ ها نشان می دهد که انسان، حتی فراتر از سبک زندگی معاصر متمرکز بر فناوری، هم چنان تحت تأثیر آرزوها و خواسته های انسانی مانند کسب شهرت قرار دارد (Giddens 2008: 691). از این رو، می توانیم نتیجه بگیریم که تمام پیشرفت های هوش مصنوعی باید شامل ویژگی های انسانی باشد و در نهایت براساس خصوصیات انسانی شکل خواهد گرفت.

یکی از جاهایی که کسب شهرت در رسانه‌های اجتماعی جامعه را به آن سوق می‌دهد دورکردن فرد از پذیرش مسئولیت اخلاقی رفتارهای خود است. فردی که فکر می‌کند در دنیای مجازی از سایر عناصر ارتباط واقعی، که نیازمند مسئولیت‌پذیری است، معاف است ممکن است با دیدگاهی صرفاً گیرنده به روی‌دادها بنگرد و در نتیجه از واقعیت جدا و ناسازگار شود. می‌توان نمونه‌ای از این وضعیت را در توضیحات ماکس وبر در تحلیل وضعیت فرد در برابر بوروکراسی یک قرن پیش یافت. بر این اساس، وبر ادعا می‌کرد انسان از پی‌آمدهای رفتارهای خود به دلیل محصول خودش، یعنی بوروکراسی، فاصله خواهد گرفت (ibid.). در برابر بوروکراسی، افراد با این ادعا که سیستم عامل واقعی رفتارهاست از قرارگرفتن تحت مسئولیت اخلاقی رفتارهایشان دوری می‌کردند.

امروزه در محیط‌های رسانه‌های اجتماعی اظهار این مدعا که مفهوم و فرمت برنامه‌ها فرد را به تبلیغ تصویری وادار می‌کند دورکردن فرد از پذیرش مسئولیت رفتارهایش را توجیه نمی‌کند. می‌توان پیش‌بینی کرد که در جامعه‌ای که هوش مصنوعی بیش‌تر برجسته می‌شود، گزینه‌ها را محدود می‌کند، با توجه به گرایش‌های آماری برای افراد انتخاب می‌کند، و رفتارشان را هدایت می‌کند، در چنین مواردی فرار از مسئولیت بیش‌تر رخ خواهد داد.

آزمایش‌های انطباق اجتماعی نشان می‌دهد که انسان با پتانسیل اطاعت و تبعیت می‌تواند تحت تأثیر هوش مصنوعی قرار گیرد و توده‌ها می‌توانند به راحتی مورد دست‌کاری و هدایت به سمت یک فرهنگ کنترل‌شده قرار گیرند (Kağıtçıbaşı 1999: 67). ناچاریم بگوییم که نسل انسانی که تمام تصمیم‌ها را به هوش مصنوعی واگذار می‌کند چندان دور نیست. احتمال دارد بشریت که مجبور شده است چرخه زندگی محدود به خوردن، آشامیدن، خوابیدن، برآوردن نیازهای جسمی، تفریح، و استراحت را بپذیرد تمایل داشته باشد وجود هوش مصنوعی تصمیم‌گیرنده را به جای خود بپذیرد.

از نظر جامعه‌شناختی، می‌توان گفت که علاقه به هوش مصنوعی و پیوند آن با زندگی اجتماعی از دوگانگی آشوب و نظم ناشی می‌شود. انکارنشدنی است که انسان در هر عملش به دنبال نظم در برابر آشوب است که به معنای بی‌معنایی است (Baumann 2017: 197). بدین منظور، نمی‌توانیم بحث‌های هوش مصنوعی را جدا از جست‌وجوی نظم ارزیابی کنیم. این گرایش به هوش مصنوعی می‌تواند نتیجه تلاش بشر برای ایجاد نظم در جهانی باشد که آن را پر از آشوب می‌بیند. درواقع، می‌توان گفت که جست‌وجوهای انجام‌شده از زمان فیلسوفان عصر روشن‌گری تا جنبش‌های صنعتی‌شدن و تمام اختراعات فناورانه تلاشی برای ایجاد نظم

بوده است. هر ماشین و اختراع فناورانه جدید در درون خود یک نظم ایجاد می‌کند و راه‌حلی را برای مهار آشوب جهان ارائه می‌دهد. انتظار انسان، که همواره در جست‌وجوی نظم در این جهان پر از آشوب است، برای دستیابی به نظمی که خود نتوانسته ایجاد کند از هوش مصنوعی امری غیرعادی نیست (ibid.: 205).

انسان برای حل مشکل حمل‌ونقل خودرو را تولید کرد، اما با مشکل ترافیک ناشی از آن مواجه شد؛ برای حل مشکل گرسنگی و غذا کودها را تولید کرد، اما این بار با آلودگی آب‌های زیرزمینی روبه‌رو شد. بدین ترتیب انسان تجربه کرد که جست‌وجوی نظم او می‌تواند به آشوب‌های جدید منجر شود. به نظر می‌رسد که انسان در آینده نزدیک باید با فجایع ناشی از واکنش‌های زنجیره‌ای بیولوژیکی و بیماری‌های آلرژیک ناشی از محصولات مهندسی ژنتیک انقلابی موسوم به «ارگانیسم‌های تغییر یافته ژنتیکی» دست‌وپنجه نرم کند. می‌توان تصور کرد که امید بستن انسان به هوش مصنوعی ناشی از امید او به حل بن‌بست‌هایی است که خودش ایجاد کرده است. اگر چنین باشد، می‌توان گفت که این امید مانند «چنگ‌زدن به مار برای فرار از غرق شدن در دریا» است، زیرا هیچ‌کس نمی‌تواند تضمین کند که این کار به فاجعه دیگری منجر نخواهد شد. نکته‌ای که از قلم می‌افتد این است که توسعه‌دهندگان هوش مصنوعی به تولیدکنندگان امروز و اکنون محدود نخواهند بود. می‌توان تصور کرد که کسانی که از زوایای مختلف به موضوع می‌نگرند و قصد برتری و منفعت برای خود و گروهشان را دارند نظم مورد انتظار از هوش مصنوعی را جانب‌دارانه خواهند کرد. از سوی دیگر، همان‌طور که در مورد ارگانیسم‌های تغییر یافته ژنتیکی دیده شد، باید این نکته را به‌خاطر داشت که ممکن است واکنش‌های زنجیره‌ای پیش‌بینی‌ناپذیر رخ دهند.

جایگاه دین که نیاز انسان است در دنیای تولید مبتنی بر اصل تحریک خواسته‌ها و در دنیای هوش مصنوعی که محصول این دنیا است مهم است. بنابراین، بیان این مطلب که تولیدکنندگان فناوری، که احتمالاً شکل‌دهنده زندگی اجتماعی آینده ما هستند، سایر اشکال زندگی اجتماعی را تهدید می‌کنند اغراق‌آمیز نخواهد بود. به نظر می‌رسد این تهدید در نتیجه تعیین همه گرایش‌ها و گزینه‌ها توسط هوش مصنوعی براساس داده‌های آماری ایجاد خواهد شد. جامعه‌ای که مسیرش را براساس الگوریتم‌های عددی تعیین می‌کند ممکن است با دیده آماری به ارزش‌ها و گفتمان‌های مذهبی حامل هزاران سال انباشت انسانی و عشق بنگرد و آن‌ها را از زندگی حذف کند. انسانیت در برابر این تهدید باید از فراموشی میراث و ثروت انسانی، یعنی ادیان و ارزش‌های ناشی از آن‌ها و قواعد اخلاقی، جلوگیری کند.

ادعای فراموشی ادیان و ارزش‌ها در ابتدا قانع‌کننده به نظر نمی‌رسد، اما این تهدید به معنای ناپدیدشدن از کتاب‌ها نیست، بلکه دورشدن دین و ارزش‌ها از زندگی اجتماعی و عادات است. شیوه تفکری که هوش مصنوعی بر آن متکی است و انسانیت را به چالش خواهد کشید الگوریتم‌های یادگیری عمیق مبتنی بر تعمیم‌های آماری و تأمین‌کننده یادگیری هوش مصنوعی خواهد بود. این شیوه تفکر کاملاً کمی است و این کمیت‌ها نتیجه گرایش‌هایی است که براساس میلیاردها اندازه‌گیری شیوه عمل هوش مصنوعی را تعیین می‌کنند (Sermutlu 2018: 60). چیره‌شدن میلیاردها اندازه‌گیری بر هر حرکت هوش مصنوعی، با ایجاد یک ابر سیال، باعث خواهد شد تا قواعد اخلاقی و مذهبی، به دلیل مبتنی‌نبودن بر اعداد و ترجیحات مردم، به غیرمنطقی بودن متهم شوند. عدم دست‌یابی رویه‌های معنوی مانند وجدان و ارزش به اکثریت کمی می‌تواند در جهانی که ترجیحات به هوش مصنوعی واگذار می‌شود به نادیده گرفته شدن و به تدریج فراموش شدن این ارزش‌ها منجر شود. در نتیجه، ممکن است خطر ماشینی‌شدن آگاهی نیز رخ دهد.

۴. تغییرات احتمالی در زندگی اجتماعی در چهارچوب عناوین جامعه‌شناختی

هر نوآوری‌ای می‌تواند نظم موجود را تغییر دهد و بر ساکنان آن سیستم تأثیرات منفی داشته باشد، اما می‌تواند تغییرات مثبتی را نیز فراهم کند. هوش مصنوعی، به عنوان گامی بزرگ، مزایا و معایب زیادی را به هم‌راه خواهد داشت. آشکار ساختن این امکانات و هموار کردن مسیر آن‌ها با مداخلات ممکن خدمتی به بشریت از سوی علم خواهد بود. در این بخش تلاش می‌کنیم تا تحت عناوین جامعه‌شناختی، فرایند و تغییراتی را که انسانیت ممکن است با تجربه هوش مصنوعی با آن روبه‌رو شود موربررسی قرار دهیم و پیش‌بینی‌هایی را ارائه کنیم. در این زمینه، اولین موضوع قابل تأمل رویه‌های زندگی روزمره است. آیا هوش مصنوعی می‌تواند رویه‌های زندگی اجتماعی روزمره و تعامل اجتماعی را تغییر دهد؟ آیا می‌توان پیش‌بینی کرد که چهره، ژست‌ها، و احساسات در محیط رباتیک و در بستر کدگذاری شده چگونه زندگی خواهند کرد؟ به عنوان مثال، در برابر رفتار انسانی که به واکنش منفی نیز گرایش دارد، یک ربات ارتباطی هوش مصنوعی چه واکنشی نشان خواهد داد؟ قابلیت کاربرد رویکردهایی مانند تعارض، سازگاری (پذیرش متقابل)، و تأثیرپذیری که روابط را شکل می‌دهند و بیش‌تر توسط عوامل عاطفی ایجاد می‌شوند در گفت‌وگوهای رباتیک هدایت‌شده توسط هوش مصنوعی محل پرسش است. در مشکلات فردی، گاهی نیاز به تعارض احساس می‌شود. افراد انتظارات عاطفی

و تنش‌های ناشی از چشم‌پوشی‌های کوچک خود را گاهی از طریق تعارض و گاهی با نشان‌دادن رویکردی که انتظار درک متقابل دارد به طرف مقابل منتقل می‌کند و انتظار درک انسانی از سوی آن‌ها را دارند. در این نقطه از نیاز به ارتباط انسانی فکرکردن به این‌که حتی بدترین ارتباط انسانی نیز از ارتباطی که یک ربات فراهم می‌کند انسانی‌تر خواهد بود نادرست نخواهد بود. در این مرحله، می‌توانیم پیش‌بینی کنیم که جامعه برای جست‌وجوی طبیعت انسانی به سمت امر دینی گرایش خواهد یافت. در دنیایی که ماشین‌ها به هر نیازی پاسخ می‌دهند تقاضا برای یک لبخند انسانی، تسلا، تشویق، و مهربانی پدیدار خواهد شد. می‌توان پیش‌بینی کرد که محل این نیازها محیط‌های دینی خواهد بود. به نظر می‌رسد که در گریز از ماشینی‌شدن، محیط‌های دینی مهم‌ترین پناهگاه انسان خواهند بود. انسان‌ها با تمام طبیعی‌بودنشان در محل عبادت گرد هم می‌آیند و در یک جمع فاقد مصنوعیت، احساسات و صمیمیت خود را به اشتراک می‌گذارند و از امکانات کهن ارائه‌شده توسط دین بهره‌مند خواهند شد. یکی از پیش‌بینی‌های قابل‌تصور این است که مجازی‌بودن و مصنوعیت ناشی از تکنولوژی افراد را بیش‌تر به سمت اماکن دینی سوق خواهد داد و ممکن است کیفیت و شدت زندگی مذهبی در سطوح فردی و اجتماعی افزایش یابد.

به نظر می‌رسد یکی از حوزه‌هایی که هوش مصنوعی بیش‌ترین احساس را برای افراد در زندگی اجتماعی ایجاد خواهد کرد حوزه ارتباطات باشد. مراکز تماس، خدمات درخواست، نقاط ورود و خروج و امنیت، واحدهای کنترل ترافیک، ارتباطات بین بخش‌ها، و ارتباطات بخشی در کارخانه‌ها از جمله حوزه‌هایی هستند که در حال حاضر، توسط هوش مصنوعی کنترل می‌شوند یا هوش مصنوعی در این زمینه‌ها خدمات ارائه می‌کند. ارتباطات در این حوزه‌ها با مدل‌های ارتباطی مثبت کدگذاری‌شده انجام می‌شود. می‌توان پیش‌بینی کرد که این روند ادامه خواهد یافت. این واقعیت وجود دارد که همه افراد جامعه از چنین زبان ارتباطی مثبت استفاده نمی‌کنند. به‌ویژه مشاهده می‌شود که جامعه‌ای که تعامل کم‌تری با نهادهای رسمی یا ساختارهای سازمانی دارد بیش‌تر از زبانی حاوی عبارات عامیانه (زبانی که می‌تواند صمیمانه تلقی شود اما فاقد ادب است) استفاده می‌کند. این زبان گاهی از سوی استفاده‌کنندگان آن صمیمیت قلمداد می‌شود، اما می‌تواند شامل عناصر ناخواسته‌ای مانند خشونت هم‌سالان، تبعیض جنسیتی، خشونت، و پرخاش‌گری باشد. می‌توان تصور کرد که با ورود هوش مصنوعی به جزئیات بیش‌تری از زندگی تعداد بیش‌تری از افراد با یک زبان و سبک رفتاری رسمی مواجه خواهند شد. محیطی که در آن زبان و احتمالات براساس رویکردهای مثبت

کدگذاری شده‌اند، با هنجارهایی که این محیط ارائه و اعمال می‌کند، به‌نظر می‌رسد می‌تواند به ازبین‌رفتن زبان و رفتارهای منفی که مورد تأیید دین نیستند کمک کند. به عبارت دیگر، با غلبه هوش مصنوعی بر زندگی ما، مفاهیمی مانند ادب، عدالت، برابری، و زبان ارتباطی مثبت می‌توانند در زندگی اجتماعی جای گیرند و زندگی اجتماعی را قابل تحمل‌تر کنند. درکنار احتمال بروز سردی‌هایی، مانند خصلت منفی و دافعه‌بودن رسمیت که در بالا به آن اشاره شد، هوش مصنوعی می‌تواند در جهت ازبین‌بردن زبان منفی یاری رساند.

هنگامی که تلاش می‌کنیم تا یک جامعه را از دیدگاه جامعه‌شناختی بررسی کنیم، سطحی که در ابتدا آن را در سطح کلان تعریف خواهیم کرد سطح طبقات اجتماعی خواهد بود. چه تقسیم‌بندی به صورت طبقه پایین - طبقه بالا باشد، چه به صورت طبقات پایین، متوسط، بالا یا تقسیم‌بندی‌های بیش‌تر، طبقه‌بندی یکی از پی‌آمدهای اجتناب‌ناپذیر زندگی اجتماعی و راه‌های تعریف آن است. طبقات با سبک زندگی، الگوهای هزینه‌کرد، تفاوت در مکان‌ها، عادات مصرفی، تفاوت‌های زندگی، و بسیاری دیگر از یک‌دیگر متمایز می‌شوند.

به‌نظر می‌رسد که هوش مصنوعی می‌تواند باعث تغییر در تمایزات طبقاتی اجتماعی شود. طبقه بالا ویژگی‌های متمایزکننده‌ای دارد که آرزوی متفاوت‌بودن یا احساس الزام به چنین‌بودن را دارند؛ به‌عنوان مثال، سفر با راننده، زندگی در خانه‌ها و اثاثیه‌های گران‌قیمت و لوکس، غذاخوردن در مکان‌های لوکس، زندگی شبانه، سپردن ماشین به پارک‌بان، زندگی در خانه‌های بزرگ و دارای حیاط؛ اما در دنیایی که خودروها با هوش مصنوعی حرکت می‌کنند مالکیت خودرو وجود ندارد. هنگامی که نیاز است یک خودروی هوش مصنوعی جلوی در خانه می‌آید، محیط‌های زندگی و خانه‌ها توسط هوش مصنوعی طراحی می‌شوند، و لوکس و راحتی در اوج به همگان ارائه می‌شود، به‌نظر می‌رسد که این موارد امکان‌پذیر نخواهند بود. بنابراین، می‌توان پیش‌بینی کرد که رفتارهای متمایزکننده طبقه بالا، طبقه متوسط، و طبقات پایین‌تر کاهش خواهد یافت. می‌توان گفت که این امر با ایده زندگی مشترک و برابری، که مذهب آن را آرمان قرار داده است، مطابقت دارد. از این دیدگاه می‌توانیم پیش‌بینی کنیم که هوش مصنوعی می‌تواند نتایجی را به‌بار آورد که به آرمان‌های مذهبی کمک می‌کند، اما این سؤال نیز باید مورد بررسی قرار گیرد که شور انسانی برای جست‌وجوی تفاوت‌ها چه نوآوری‌هایی می‌تواند درمقابل این امر ایجاد کند. از طرف دیگر، درحالی‌که هوش مصنوعی تا این حد پیشرفت کرده و ما به‌عنوان بشریت درحال ارسال فضاییما به مریخ هستیم، این واقعیت دربرابر ما قرار دارد که در جهان هر روز ۸۰۰ میلیون نفر گرسنه هستند و ۱/۳ میلیارد نفر بدون برق زندگی می‌کنند، و

۲/۴ میلیارد نفر از خدمات بهداشتی عمومی بهره‌مند نمی‌شوند (United Nations Development Programme 1999; United Nations Development Programme 2023). اگر پیشرفت‌های فناورانه، به‌ویژه هوش مصنوعی، در سراسر جهان گسترش نیابند، منافع آن‌ها در کشورهای مرکزی متمرکز خواهد شد. به احتمال زیاد، پیشرفت‌های هوش مصنوعی به کشورهای غربی و برخی از کشورهای دور شرقی محدود خواهد بود. به نظر می‌رسد هوش مصنوعی می‌تواند نوآوری‌ها و مزایایی در غلبه بر فقر ایجاد کند. فقر می‌تواند نتیجه نابرابری جهانی در دنیایی باشد که در آن تولید بسیار فراوان است (Alsamarai et al. 2021: 12).

هم‌چنین، مشاهده می‌شود که سبک زندگی لوکس و اسراف از عادات موجد فقر هستند. بنابراین، می‌توان گفت به‌طور کلی فقر نتیجه بی‌عدالتی و مدیریت بد انسان است. می‌دانیم که هوش مصنوعی از همین حالا قادر به نوشتن داستان، کتاب، و هدایت نقشه‌های اقتصادی است. پیش‌بینی ورود آن به سیاست و تولید سناریوها برای آینده بشریت در آینده نزدیک دشوار نیست. در این فرایند، می‌توانیم تصور کنیم که هوش مصنوعی، با اصولی مبتنی بر معادلات و مساوات‌های عددی و به‌دور از دیدگاه‌های انسانی، سیاست‌های برابری طلبانه‌تری را تولید کند و راه‌حلی را برای نابرابری جهانی و فقر ارائه دهد، اما احتمال این وجود دارد که کدگذاری‌ها و ورودی‌های هوش مصنوعی با الگوهای موجود در سیستم جهانی ناعادلانه کنونی وارد شوند، زیرا ممکن است هوش مصنوعی چیزهایی را بگوید که موردپسند سازندگان آن و به‌نفع منافع آن‌ها نباشد و موجب گفتمان‌های مغایر با نظم جهانی حاکم شود. این امر خطر تثبیت بیش‌تر هژمونی جهانی توسط هوش مصنوعی را به‌هم‌راه خواهد داشت. از این منظر، هنگام توسعه فناوری هوش مصنوعی همکاری چندجانبه با اصول بنیادین و توجه به تمام مردم جهان ضروری است.

در شکل فعلی، منشأ سیستم‌عامل‌ها و سخت‌افزارها (مانند ایتل و ویندوز) یک کشور است و تمام نرم‌افزارهای جدید روی آن سیستم‌عامل‌ها و سخت‌افزارها کار می‌کنند که خطر غالب شدن منافع و دیدگاه‌های آن کشور بر هوش مصنوعی وجود دارد. با در نظر گرفتن این‌که هوش مصنوعی می‌تواند به آینده شکل دهد، این امر می‌تواند به معنای تداوم آرزوهای استعماری و ساختار جهانی موجود در یک بازه زمانی طولانی باشد.

علم میراث مشترک بشریت است و این موضوع برای همگان پذیرفته شده است. فناوری هوش مصنوعی نیز محصول این میراث است. از این منظر، باید از این واقعیت که هوش مصنوعی دستاورد و محصول همکاری تمام بشریت است گذر کرد و پذیرفت که می‌تواند

نتایجی را به نفع تمام بشریت و نه منافع سرمایه‌داری و استعماری ارائه دهد. تاریخ پر از جنگ بشری امید ما را برای رسیدن به این توافق محدود می‌کند. برای این منظور، تمام کشورها ناچارند در زمینه هوش مصنوعی تحقیقات خود را انجام دهند، اما در این صورت، واقعیت جنگ‌های احتمالی هوش مصنوعی و ربات‌های دارای هوش مصنوعی و بیوتکنولوژی پیش‌روی ما قرار می‌گیرد. وحشی‌گری هوشمند بدون احساساتی مانند ترحم و شفقت بی‌پایان است (Ahmed 2019: 192).

پیش‌بینی می‌شود هوش مصنوعی فرایندهای جدیدی در زمینه جنسیت و هویت جنسیتی-اجتماعی ایجاد کند. کدگذاری مردانه و زنانه در استعاره تفکر می‌تواند یک دستاورد هوش مصنوعی در پیش‌گیری از نابرابری اجتماعی باشد. به عنوان مثال، برنامه‌ها و ربات‌های هوشمند مبتنی بر هوش مصنوعی، که در منوهای تلفن طراحی می‌شوند، می‌توانند تا درون خانه‌ها نفوذ کنند، مفید باشند، و از تبعیض علیه زنان جلوگیری کنند. محافظت از زنان در برابر خشونت خانگی یا خشونت علیه زنان از طریق دست‌بندها یا دستگاه‌های ردیاب مجهز به هوش مصنوعی ممکن خواهد بود. هوش مصنوعی می‌تواند در شناسایی و ردیابی افراد مستعد خشونت بسیار مؤثر باشد، اما محدودماندن این اقدامات به سطح خارجی می‌تواند به افزایش تعداد افراد فاقد کنترل درونی منجر شود. بنابراین، هوش مصنوعی باید نه برای اقدامات پیش‌گیرانه، بلکه برای آموزش اراده فردی استفاده شود. فناوری نباید به سرپرستی انسان منجر شود؛ چنین پیوندی هم اراده انسان را تضعیف می‌کند و هم زندگی را به یک زندان باز تبدیل می‌کند (Bostrom 2003: 140-144).

هوش مصنوعی و ارتباطات مبتنی بر آن قابلیت پیش‌گیری از برخی انحرافات را دارد. عدم کدگذاری انحرافات اجتماعی مانند هم‌جنس‌گرایی در گفتار و نوشتار می‌تواند با گذشت زمان به حذف یا کاهش این انحرافات از جامعه منجر شود، اما برعکس آن نیز ممکن است اتفاق بیفتد. جای گرفتن انحرافات جنسی، مانند هم‌جنس‌گرایی که مورد مخالفت ادیان است، در کدگذاری‌های هوش مصنوعی می‌تواند باعث شود که این گرایش‌ها، که در جامعه به‌طور خودکار با اشاره‌ها و حرکات بدنی مختصر مانع می‌شوند، ناگهان در تمام عرصه‌های زندگی جایگاه پیدا کنند و عادی شوند. بنابراین، هنگام ایجاد زبان و ادبیات هوش مصنوعی باید حساسیت‌های لازم برای حفظ سنت‌های کهن بشری، یعنی ادیان و خانواده که برای تداوم نسل ضروری است، رعایت شود (Coeckelbergh 2020: 105-110).

به نظر می‌رسد که نوآوری‌هایی مانند کاشت تراشه حافظه در مغز و انعکاس اطلاعات بر روی عینک‌ها در زندگی ما وارد شوند. این می‌تواند باعث تفاوت‌های جدیدی در پذیرش

حکم تلاوت قرآن در نماز، یعنی خواندن بخشی از قرآن، شود. هم‌چنین، رویکردهایی که نسبت به مقررات دینی درمورد موانع احساس گرسنگی برای افراد روزه‌دار توسط نوآوری‌های تکنولوژیکی و کاربردهای هوش مصنوعی برای سطوح عملکردی و حسی بدن مانند فشار خون، قند خون، و گردش خون اتخاذ می‌شوند می‌توانند جزء این تفاوت‌های احتمالی در نظر گرفته شوند (Erdeniz 2017: 66). برای صدور احکام در این زمینه‌ها نهادهای دینی به پی‌گیری این موضوعات ملزم‌اند. باید به‌خاطر داشت که در این حوزه نیز، همانند هر حوزه دیگری، امکان سوء استفاده از دین وجود دارد. برای جلوگیری از این امر، ایجاد سیستم پی‌گیری و واکنش هم‌زمان برای حفاظت از دین و کمک‌گرفتن از آن در صورت لزوم مهم است.

وجود هوش مصنوعی و ربات‌های دارای آن می‌تواند یک بخش جدید از داشتن را ایجاد کند. این حوزه داشتن، که می‌توان آن را با داشتن وسایل لوکس یا خانه‌های باشکوه مقایسه کرد، به این معنی است که افراد با وضعیت مالی بهتر می‌توانند ربات‌ها یا رایانه‌های هوشمند برتری داشته باشند. با این تفکر، ربات‌های بیونیک هوشمند حوزه خدماتی‌ای شبیه به نظام برده‌داری دوران فئودالی را برای بشریت ارائه خواهند کرد و استانداردهای اقتصادی برای به‌دست آوردن آن افزایش خواهد یافت. این احتمال ممکن است با پیش‌بینی قبلی ما درباره این‌که هوش مصنوعی برابری را به‌ارمغان می‌آورد متناقض به‌نظر برسد، اما اگر سرمایه‌داری تمایل به ادامه داشته باشد، این یک احتمال دور از انتظار نیست. این وضعیت می‌تواند به‌طور کلی تسهیل و گسترش دسترسی به خدمات زندگی اساسی و حوزه‌های زندگی را به‌هم‌راه داشته باشد، اما آن‌چه در حوزه‌های خصوصی به‌دست می‌آید دارایی‌ها و اموال تحت مالکیت درآمده ممکن است بیش‌تر از قبل متفاوت شود و این امر می‌تواند موجب تشدید نابرابری‌های اجتماعی شود (Coeckelbergh 2020: 59-63).

افزایش تفاوت و تنوع در آن‌چه به‌دست می‌آید، دارایی‌ها، و اشیای تحت مالکیت درآمده می‌تواند به مقایسه افراد و در نتیجه ناامیدی آن‌ها منجر شود. می‌توان گفت که راحتی حاصل از داشتن ربات‌هایی که هرکدام به‌اندازه قیمت خودرویی لوکس هستند و خدماتی مانند کارهای خانه، نگهداری از کودکان، باغبانی، و غیره را ارائه می‌دهند و هزینه این راحتی می‌تواند باعث ظهور افرادی شود که به‌دنبال مصرف بیش‌ترند و به فرهنگ مصرف‌گرایی منجر می‌شود. نتیجه این امر امکان مقایسه بیش‌تر و افزایش رقابت بین افراد و به‌تعویق افتادن خوش‌بختی خواهد بود. از این منظر، لازم است که خوش‌بختی به‌عنوان یک پدیده مستقل از تکنولوژی مطرح شود و در نظام آموزشی به آن پرداخته شود. درغیراین‌صورت، شاهد آن خواهیم بود که درک کمی یا زیادی خوش‌بختی در جامعه امروز، که به داشتن گوشی همراه و خودرو تقلیل یافته است،

در آینده به داشتن مکانیسم‌های هوشمند مجهز به هوش مصنوعی تعمیم داده می‌شود (Fromm 1994: 177). این امر به کاهش تدریجی خوش‌بختی و ظهور افراد و جامعه‌ای منجر خواهد شد که همانند دنیای کسب‌وکار کاملاً در حال رقابت‌اند. نتیجه نهایی این روند از بین رفتن ارزش‌ها و هماهنگی در جامعه خواهد بود.

۵. تأثیر هوش مصنوعی در ساختارهای اجتماعی

- تغییر در الگوهای ارتباطات اجتماعی: هوش مصنوعی، از طریق ربات‌ها و دستیارهای مجازی، توانسته است بسیاری از نقش‌ها و تعاملات اجتماعی را تغییر دهد. با ورود این فناوری به زندگی روزمره، الگوهای ارتباطی و تعاملاتی مانند مشاوره‌های روان‌شناختی و مراقبت از سالمندان توسط ربات‌ها به جای انسان‌ها انجام می‌شود که ممکن است باعث کاهش ارتباطات انسانی و افزایش انزوا و دوری اجتماعی شود.

- تغییر در ماهیت اشتغال و کار: با جای‌گزینی کارهای یک‌نواخت و پرحمت توسط هوش مصنوعی، برخی از مشاغل انسانی به ماشین‌ها واگذار شده‌اند. این تغییر باعث بروز نگرانی‌هایی در مورد بی‌کاری و تغییر هویت حرفه‌ای انسان‌ها شده است، چراکه ماشین‌ها در برخی موارد توانسته‌اند به‌طور مستقل عمل کنند و حتی تصمیمات مهم بگیرند. این مسئله چالش‌هایی را در نحوه مدیریت جامعه و توزیع عادلانه منابع و فرصت‌های شغلی به وجود آورده است.

- اختلاف طبقاتی و دسترسی به فناوری: استفاده از هوش مصنوعی و تجهیزات پیشرفته در ابتدا بیش‌تر در دسترس افرادی با توان مالی بالاتر قرار دارد. این وضعیت ممکن است موجب تقویت تفاوت‌های طبقاتی شود، زیرا افراد ثروتمند به راحتی به خدمات هوشمند دسترسی دارند، در حالی که گروه‌های کم‌درآمد یا کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته از مزایای این فناوری بهره‌مند نمی‌شوند (رجبی و نصراللهی ۱۴۰۲: ۹۹).

۶. تأثیر هوش مصنوعی بر ارزش‌های دینی

- چالش‌های اخلاقی و معنوی: ورود هوش مصنوعی به حوزه‌هایی که با تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و معنوی مرتبط هستند سؤالاتی را درباره نقش آن در ارزش‌های دینی ایجاد کرده است. به عنوان مثال، آیا ربات‌ها یا سیستم‌های هوشمند می‌توانند در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی مرتبط با ارزش‌های دینی مشارکت کنند یا حتی

جای‌گزین برخی از مشاوران و راهنمایان دینی شوند؟ این پرسش‌ها باعث شده است باورهای سنتی و آموزه‌های دینی با چالش مواجه شوند.

- **تهدیدی برای اراده آزاد و اختیار انسانی:** ارزش‌های دینی اغلب براساس آزادی و اختیار فردی شکل گرفته‌اند. هوش مصنوعی، با تصمیم‌گیری‌های خودکار و استفاده از داده‌های گسترده برای هدایت رفتارهای افراد، در برخی موارد ممکن است انتخاب‌های فردی را محدود کند و تهدیدی برای اراده آزاد محسوب شود. این مسئله می‌تواند بر باورهای دینی مرتبط با آزادی اراده و مسئولیت فردی تأثیر بگذارد.

- **تغییر در جایگاه دین و ارزش‌های معنوی در جامعه:** با گسترش هوش مصنوعی و استفاده از آن در حل مشکلات اجتماعی و روانی، برخی از افراد ممکن است کم‌تر به دین و آموزه‌های معنوی وابسته شوند. به عنوان مثال، مشاوره‌های معنوی، که به‌طور سنتی در حوزه دین قرار می‌گرفت، اکنون به‌شکل برنامه‌های هوشمند و ربات‌های مشاور ارائه می‌شود. این امر می‌تواند به تدریج به کاهش نقش دین در جوامع مدرن منجر شود، چراکه افراد به ابزارهای فناورانه روی می‌آورند که بدون نیاز به تجربه و دانش معنوی خدمات مشاوره‌ای را ارائه می‌دهند (حق جو ۱۴۰۰: ۱۵۱).

۷. پی‌آمدهای هوش مصنوعی در حوزه دین و معنویت

پی‌آمدهای هوش مصنوعی در حوزه دین و معنویت موضوعی چندبعدی است که به تغییرات بنیادین در نحوه ادراک و عملکرد باورهای دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین پرداخته و به پرسش‌های مهم درباره آینده دین و معنویت در جوامع تکنولوژیک افزوده است. در ادامه، برخی از این تأثیرات و تغییرات احتمالی به‌طور کامل توضیح داده شده است.

۱.۷ تغییر در برداشت‌ها و باورهای دینی

- **کم‌رنگ‌شدن نقش سنتی دین و معنویت:** فناوری‌های هوش مصنوعی در حال جای‌گزین کردن برخی از نقش‌هایی هستند که پیش‌تر به دین و آموزه‌های دینی اختصاص داشتند. به عنوان مثال، سیستم‌های هوشمند می‌توانند به عنوان مشاوران روانی و معنوی عمل کنند و به کاربران کمک کنند تا با مشکلات عاطفی و روانی خود کنار بیایند. این جای‌گزینی باعث می‌شود افراد برای نیازهای معنوی و روانی خود کم‌تر به نهادهای دینی مراجعه کنند و به جای آن، به ابزارهای فناورانه وابسته شوند. این امر به تدریج ممکن است باعث کاهش نقش دین در زندگی اجتماعی شود.

- **تغییر در مفاهیم اختیار و اراده آزاد:** بسیاری از آموزه‌های دینی بر اصل اراده آزاد و اختیار فردی تأکید دارند، اما هوش مصنوعی، با تحلیل و هدایت رفتارها براساس داده‌ها و الگوریتم‌های پیشرفته، به نوعی بر انتخاب‌های انسانی تأثیر می‌گذارد و در برخی موارد حتی آن‌ها را محدود می‌کند. این موضوع می‌تواند چالشی فلسفی و دینی درباره ماهیت اراده و اختیار ایجاد کند، چراکه هوش مصنوعی به طور غیرمستقیم بر تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای فردی اثرگذار است (یوسفی ۱۴۰۲: ۸۸).

۲.۷ ایجاد چالش‌های اخلاقی جدید

- **ارائه نظام‌های اخلاقی توسط هوش مصنوعی:** برخی از سیستم‌های هوشمند، به ویژه در حوزه‌هایی چون پزشکی، امنیت، و قضاوت، تصمیماتی می‌گیرند که به توجه به اصول اخلاقی نیاز دارند. این امر باعث می‌شود از هوش مصنوعی انتظار رود که نقش قضاوت‌های اخلاقی را نیز ایفا کند، اما سؤال این جاست که آیا ماشین‌ها می‌توانند ارزش‌های دینی و اخلاقی پیچیده را درک کنند و براساس آن‌ها تصمیم بگیرند؟ این موضوع موجب بحث‌های گسترده‌ای میان متخصصان دین و فلسفه شده است و نگرانی‌هایی را درباره امکان کم‌رنگ شدن نقش دین در هدایت رفتارها و تصمیمات فردی به وجود آورده است.

- **امکان ایجاد تناقضات اخلاقی و دینی:** هوش مصنوعی در شرایطی ممکن است رفتارها و تصمیم‌هایی را تشویق کند که با ارزش‌های دینی و اخلاقی در تضاد باشد. برای مثال، برخی از سیستم‌های تجاری یا اجتماعی، براساس الگوریتم‌های بهینه‌سازی مالی و کارایی، اقداماتی را به افراد توصیه می‌کنند که ممکن است با اصول معنوی، مانند انصاف، صداقت، و احترام به دیگران، مغایر باشد. در این شرایط، باورهای دینی افراد ممکن است با تصمیم‌های ارائه شده توسط سیستم‌های هوشمند در تضاد قرار گیرند (قوامی‌پور و دیگران ۱۴۰۳: ۲۷).

۳.۷ تأثیر در جایگاه نهادهای دینی و نقش‌های معنوی در جامعه

- **تغییر در مرجعیت دینی:** با توسعه هوش مصنوعی، افراد ممکن است کم‌تر به منابع سنتی دینی یا مشاوران مذهبی برای پاسخ‌گویی به سؤالات خود مراجعه کنند و به جای آن به سیستم‌های هوشمند روی آورند که پاسخ‌های سریع و سفارشی را ارائه می‌دهند.

این تغییر در مرجعیت می‌تواند موجب تضعیف جایگاه رهبران دینی در جوامع شود و به تدریج ارزش‌ها و آموزه‌های دینی را از زندگی روزمره افراد دور کند.

- توسعه خدمات مذهبی توسط فناوری‌های هوشمند: برخی از نهادهای مذهبی شروع به استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی برای ارائه خدمات دینی کرده‌اند؛ برای مثال، ایجاد برنامه‌های هوشمندی که اوقات شرعی را یادآوری کنند، آیات مقدس را به کاربران آموزش دهند، یا حتی در مراسم‌های مذهبی همانند مراسم عبادت و نیایش به شکل ربات‌ها حضور یابند. این اقدامات ممکن است به گسترش فناوری در امور دینی کمک کند، اما درعین حال نگرانی‌هایی را درباره از بین رفتن ارزش‌های سنتی و معنوی عبادت و مراسم‌های دینی به وجود می‌آورد.

- کاهش وابستگی به مراسم‌های دینی اجتماعی: با افزایش استفاده از سیستم‌های هوشمند برای انجام عبادات و وظایف دینی به صورت فردی احتمال دارد که نقش اجتماعی دین در آینده کاهش یابد. دین و معنویت در بسیاری از فرهنگ‌ها از طریق تجمعات دینی، مانند نماز جمعه یا مراسم مذهبی دیگر، موجب تقویت پیوندهای اجتماعی می‌شوند، اما هوش مصنوعی می‌تواند انجام عبادات را به شکل فردی و در خانه میسر سازد و این امر ممکن است به تضعیف روابط اجتماعی و کاهش تعاملات دینی جمعی بینجامد.

۴.۷ بازاندیشی و بازتفسیر آموزه‌های دینی برای انطباق با فناوری‌های نوین

- ضرورت انطباق دین با مسائل جدید: پیشرفت‌های هوش مصنوعی پرسش‌های جدیدی را مطرح می‌کند که نهادهای دینی باید به آن‌ها پاسخ دهند. برای مثال، مسائلی مانند اخلاق ربات‌ها، حقوق و مسئولیت‌های ماشین‌ها، و یا استفاده از هوش مصنوعی برای اهداف پزشکی، و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی نیازمند بازاندیشی و انطباق اصول دینی هستند تا پاسخ‌های معاصر به نیازهای جامعه ارائه شود.

- ایجاد آموزه‌های جدید: ممکن است نهادهای دینی، در مواجهه با هوش مصنوعی، آموزه‌ها و اصولی جدید تعریف کنند که به انطباق دین با تغییرات سریع فناوری کمک کنند. برای مثال، توصیه‌هایی درباره نحوه استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی یا محدودیت‌هایی برای به کارگیری آن در زندگی شخصی و اجتماعی. این رویکرد می‌تواند دین را هم‌چنان به عنوان مرجع راه‌نما و منبع معنوی در دنیای مدرن حفظ کند.

۸. نتیجه‌گیری

تنوع مثال‌های ارائه‌شده و فراوانی احتمالات ناشی از نامحدودبودن آن‌چه هوش مصنوعی می‌تواند انجام دهد است. یک ماشین با الگوریتم قابل‌یادگیری که نه‌تنها تجربیات خود، بلکه تجربیات عددی سراسر جهان را درک می‌کند به‌نظر می‌رسد برای آن‌چه می‌تواند برای زندگی انسان بیاورد محدودیتی نداشته باشد. اگر تأثیر ورود تلفن همراه به زندگی اجتماعی را در نظر بگیریم، تصور این‌که ماشین‌های قابل‌یادگیری و هدف‌مند چگونه می‌توانند زندگی اجتماعی را تحت‌تأثیر قرار دهند هیجان‌انگیز است. انتقال زندگی انسان از تولد تا مرگ، که در گذشته دست انسان در آن دخیل بود، به ماشین‌ها امری محتمل است. این‌که این انقلاب انسان را به کجا می‌برد یک معماست. در این معما می‌توان پیش‌بینی کرد که ادامه جایگاه اجتماعی دین، که بیش‌ترین معنا را به زندگی می‌بخشد، به‌نفع بشریت خواهد بود، زیرا دین با ارائه پاسخ‌های هستی‌شناختی به انسان و لزوم انجام بسیاری از آیین‌های آن به‌صورت اجتماعی مانع از گسستگی جامعه از یک‌دیگر و جهان معنایی می‌شود و می‌تواند راه‌حلی دربرابر انحلال اجتماعی باشد.

پژوهش حاضر تأثیرات عمیق هوش مصنوعی در ساختارهای اجتماعی و ارزش‌های دینی را موربررسی قرار می‌دهد. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که فناوری هوش مصنوعی با ویژگی‌های بی‌نظیر خود مانند یادگیری ماشین، پردازش داده‌های گسترده، و توانایی تصمیم‌گیری مستقل توانسته است نقشی بنیادین در تغییرات اجتماعی و چالش‌های دینی ایفا کند. این فناوری با ورود به ابعاد مختلف زندگی، تعاملات اجتماعی، و مفاهیم دینی فرصتی بی‌سابقه برای بهبود کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی ایجاد کرده، اما درعین‌حال نگرانی‌های جدی در زمینه تهدیدات اخلاقی و معنوی نیز پدید آورده است.

از دیدگاه اجتماعی، هوش مصنوعی باعث تحولات قابل‌توجهی در الگوهای ارتباطات، نقش‌های اجتماعی، و حتی الگوهای طبقه‌بندی در جامعه شده است. فناوری‌های هوش مصنوعی، به‌واسطه توانایی‌های پردازشی بالا، در حوزه‌هایی مانند مشاوره‌های روان‌شناختی، خدمات اجتماعی، و مدیریت منابع انسانی به‌طور گسترده به‌کار گرفته می‌شوند و به‌تدریج نقش‌های سنتی انسانی را جای‌گزین می‌کنند. این تغییرات پی‌آمدهایی چون بروز نگرانی‌های جدید در حوزه اشتغال، کاهش تعاملات انسانی، و افزایش انزوا را به‌هم‌راه دارد. هم‌چنین، تمایزهای طبقاتی به‌دلیل محدودیت دسترسی به فناوری‌های هوش مصنوعی ممکن است تقویت شود، چراکه جوامع کم‌درآمد و کشورهای درحال توسعه از مزایای کامل این فناوری

بهره‌مند نمی‌شوند، درحالی‌که اقشار ثروتمند به امکانات هوشمند دسترسی بیش‌تری دارند. این موضوع نه‌تنها نابرابری اقتصادی را تشدید می‌کند، بلکه به تعمیق شکاف‌های اجتماعی نیز منجر خواهد شد.

در حوزه دینی، مقاله نشان می‌دهد که ورود هوش مصنوعی به حوزه‌های مرتبط با تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و معنوی چالش‌های جدیدی را مطرح کرده است. ارزش‌های دینی و مفاهیمی چون اختیار و اراده آزاد در بسیاری از ادیان اساسی و بنیادین هستند، اما با ظهور سیستم‌های هوشمندی که بدون درک کامل از اصول دینی و اخلاقی تصمیماتی را اتخاذ می‌کنند، این مفاهیم با تهدید جدی روبه‌رو هستند. این مسئله به‌ویژه در شرایطی که سیستم‌های هوشمند به‌عنوان جای‌گزین مشاوران دینی یا اخلاقی عمل می‌کنند نگرانی‌های اخلاقی و دینی را افزایش داده است. به‌عنوان مثال، این سؤال پیش می‌آید که آیا یک سیستم هوش مصنوعی می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های پیچیده، که به درک عمیق از اخلاقیات نیاز دارد، شرکت کند یا خیر؟ علاوه‌براین، گسترش استفاده از فناوری‌های هوشمند برای انجام وظایف دینی و معنوی می‌تواند به کاهش ارتباطات دینی و تعاملات اجتماعی بینجامد که در نتیجه آن، نقش اجتماعی و فرهنگی دین در جامعه کاهش می‌یابد.

بنابراین، پیش‌نهاد می‌شود که پژوهش‌های آینده به مطالعات تجربی گسترده‌تر و کاربردی‌تر در مورد تأثیرات هوش مصنوعی بر جوامع دینی بپردازند. هم‌چنین، بررسی این موضوع که چگونه می‌توان اصول و هنجارهای اخلاقی و دینی را در طراحی و توسعه سیستم‌های هوش مصنوعی مدنظر قرار داد می‌تواند به بهبود و مدیریت بهتر این فناوری کمک کند. علاوه‌براین، توسعه رویکردهایی برای تحلیل تأثیرات فرهنگی و اجتماعی هوش مصنوعی در فرهنگ‌های مختلف و ارزیابی تفاوت‌ها و شباهت‌های احتمالی در پذیرش و ادغام این فناوری در جوامع گوناگون می‌تواند به غنی‌سازی این حوزه و کاهش خطرهای احتمالی کمک کند.

درنهایت، این مقاله تأکید می‌کند که برای بهره‌مندی از مزایای هوش مصنوعی و به‌حداقل‌رساندن پی‌آمدهای منفی آن، نیاز به تدوین چهارچوب‌های اخلاقی دقیق و همکاری بین نهادهای دینی، فرهنگی، و علمی احساس می‌شود. این نهادها با همکاری یک‌دیگر می‌توانند، ضمن حفظ ارزش‌های اجتماعی و دینی، به توسعه سیاست‌هایی بپردازند که به استفاده مسئولانه از هوش مصنوعی کمک کند و امکان رشد پایدار جامعه را فراهم سازد. این همکاری و توجه به ارزش‌های دینی و اجتماعی نه‌تنها برای پیش‌گیری از مشکلات احتمالی مهم است، بلکه به تقویت نقش دین در زندگی اجتماعی و حفظ انسجام معنوی افراد نیز کمک می‌کند.

کتاب‌نامه

- آقایی، کلثوم، محمد مهدی کریمی‌نیا، و مجتبی انصاری مقدم (۱۴۰۰)، «نقد نظریه تربیتی ژان ژاک روسو از منظر تعلیم و تربیت انسانی»، مجله پژوهش‌های معاصر در علوم و تحقیقات، س ۳، ش پیاپی ۲۹.
- اسلامی، رضا و نرگس انصاری (۱۳۹۶)، «به‌کارگیری ربات‌های نظامی در میدان جنگ در پرتو اصول حقوقی بشردوستانه»، مجله حقوقی بین‌المللی، دوره ۳۴، ش پیاپی ۵۶، ۱۴۱-۱۶۴.
- رجبی، محسن و محمدصادق نصراللهی (۱۴۰۲)، «پی‌آمدشناسی فرهنگی توسعه هوش مصنوعی در رسانه‌های اجتماعی در ایران»، فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی ایران، س ۱۶، ش ۲، ۹۵-۱۲۵.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۶۷)، «منکرین معاد»، نشریه پاسدار، ش پیاپی ۱۸.
- حق‌جو، عبدالحجت (۱۴۰۰)، «هوش مصنوعی، کاربرد و قابلیت‌های آن در علوم دینی و حوزه‌های علمیه»، حوزه، س ۳۸، ش ۱۲-۱۳، ۱۴۰-۱۵۳.
- قوامی‌پور سرشکه، محدثه و امیررضا محمودی (۱۴۰۳)، «واکاوی چالش‌های پیاده‌سازی هوش اخلاقی در هوش مصنوعی»، فصل‌نامه اخلاق‌پژوهی، س ۶، ش ۴، ۲۳-۴۸.
- محموظی، عباس (۱۳۷۷)، «انسان و اندیشه درباره قیامت»، نشریه پاسدار، ش پیاپی ۲۰۵.
- یوسفی، یونس (۱۴۰۲)، «پاسخ به اهم شبهات پیرامون دین و هوش مصنوعی»، آفاق علوم انسانی، دوره ۷، ش ۷۷، ۸۸-۹۹.

Bauman, Zygmund (2017), *Sosyolojik Düşünmek*, Çeviren Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chip Online (2018), "Yapay Zekâ Kendi Özel Dilini Geliştirdi": <https://www.chip.com.tr/haber/yapay-zeka-kendi-ozel-dilinigelistirdi_70948.html>.

Çolak, Ebru (2017), "Yapay Zeka Dost mu Düşman mı?", *Derin Ekonomi*, vol. 28, 120-127.

Fromm, Eric (1994), *Erdem ve Mutluluk*, Çeviren Ayda Yörükkan, İstanbul: İşBankası Kültür Yayınları.

Future of Life Institute (2018), "Benefits & Risks of Artificial Intelligence": <<https://www.futureoflife.org/background/benefits-risks-of-artificial>>.

Gencer, Bedri (2012), "Medeniyet Savaşında Teknoloji", *Birey ve Toplum Cilt*, Cilt. 2, Sayı. 2, 7-26.

Geraci, Robert M. (2008), "Apocalyptic AI: Religion and the Promise of Artificial Intelligence", *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 76, no.1, 138-166.

Giddens, Antony (2008), *Sosyoloji. Yayına Hazırlayan*, Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı.

Gray, John (2013), *Kara Ayin, Apokaliptik Din ve Ütopyanın Ölümü*, Çeviren, Bahar Tırnakçı, İstanbul: Y.K.Y.

Harari, Noah (2018), *21 Yüzyıl için 21 Ders*, Çeviren Selin Siral, İstanbul: Kolektif Kitap.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1999), *Yeni İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yayınları.

Keleş, Ahmet (2006), "Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri", *İstem*, Yıl. 4, Sayı. 7, 37-54.

تائیرات هوش مصنوعی بر ... (محدثه قوامی پور سرشکه و امیررضا محمودی) ۲۳۵

Milliyet Gazetesi (2018), “Tanrının yapay Zekâ olduğu Bir Din Ortaya Çıktı”: <<http://www.milliyet.com.tr/tanrinin-yapay-zekaoldugu-yeni-bir-din-ortaya-cikti-mola-6297/>>.

Milliyet Gazetesi (2017), “Yapay Zekâya Vatandaşlık”: <<http://www.milliyet.com.tr/yapay-zekaya-vatandaslik-dunya-2545120/>>.

Öztemel, Ercan (2018), “Industry, Ve Yapay Zeka”, *Bilim Teknik*, 607, 78-85.

Pirim, Harun (2006), “Yapay Zekâ”, *Journal of Yaşar University*, vol. 1, no. 1, 81-93.

Rousseau, J. J. (1989), *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, Çeviren Selahattin Eyü-boğlu, İstanbul: Meb Yay.

Sermutlu, Emre (2018), “Derinliklerdeki Zeka ve Etik”, *Bilim Teknik Dergisi*, 602, 60-64.

United Nations Development Programme (2017), “Human Development Report 1999”, <http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/260/hdr_1999_en_nostats.pdf>.

United Nations Development Programme (2017), “Human Development Report 2023”: <<http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>>.

Way of the Future Church (2018), “What is this all about”: <<http://www.wayofthefuture.church/>>.

Wired (2018), “Inside the First Church of Artificial İntellegent”: <<https://www.wired.com/story/anthony-levandowski-artificialintelligence-religion/>>.

